

Ochrana přírody v Moldavsku

— okrajové téma v nejchudší zemi Evropy

Jindřich Chlapek, Eva Knižátková

Jen málokdo plánuje v dnešním světě dostupných letenek do nejrůznějších atraktivních destinací výlet do Moldavska. A není divu, tato země s poměrně malou výškovou členitostí (nejnižší bod ústí Prutu do Dunaje leží v necelých 10 m n. m., nejvyšší vrch Dealul Bălănești sahá do 430 m n. m.), bez přístupu k moři a veřejnosti nepříliš

Vápencové údolí řeky Răut v národním parku Orhei. Foto Jindřich Chlapek



známou historií skutečně na dovolenou prvoplánově neláká. Výjimkou mohou být znalci vína, kteří v proslulých sklepích u města Cricova mohou strávit velmi zajímavé a jistě inspirativní chvíle. Délka labyrintu chodeb zdejších sklepů vyhloubených v měkkých vápencích dosahuje úctyhodné délky 120 km.

Přesto má i moldavská příroda a krajina opravdovým fajnšmekrům co nabídnout. Pomezí postavení Moldavska mezi Karpaty, Balkánem a východoevropskými stepmi a tři základní biogeografická pásma, zahrnující lesy v centrálních pahorkatinách, lesostepní oblast v severní části země a stepi na jihu, dávají základní naději na něco zajímavého narazit. Skutečnost, že se Moldavsko nachází na samém chvostu evropského žebříčku výkonnosti ekonomiky a že strategické směřování země na ose Východ–Západ je stále nejasné, je zejména za hranicemi hlavního města znát na každém kroku. Venkov s téměř výlučně prашnými cestami si zachovává kouzelnou atmosféru starých časů, jen občas narušenou projítím velkého zánovního SUV nebo starého žigulíka. Houfy dětí nahánějící míč mezi husami, kozami, koňmi a kravkami dohromady vesele zajišťují management nejrůznějších typů travníků. A když někde koncem léta ještě za vsí zůstane nějaká stará tráva, úmyslně založený oheň ji snadno stráví.

Problémy z (před)minulého století a výzvy současnosti

I přes popsanou idylku trpí venkovská krajina řadou problémů. Intenzivní chov dobytka místy vede k přepásání a degradaci stepních travníků, což v suchopáru pozdního léta místy zavání až desertifikací. Z pohledu ochrany přírody lze za ještě závažnější považovat rozšiřování orné půdy na úkor druhově bohatých stepních travníků. V krajinném měřítku je pak velmi významným problémem i pokračující zalesňování nevyužívaných luk, pastvin a vinic cizokrajnými dřevinami – akátem nebo dřevozvcem trojtrnným. Pokryvnost lesů v zemi je poměrně malá (jen 11 %) a orgány veřejné správy hořekují nad skutečností, že zaostává za celoevropským průměrem. I proto usilovně naplňují celonárodní environmentální cíl spočívající ve zvýšení lesnatosti, odůvodněné potřebou zvýšení retenční schopnosti krajiny, protierozní funkcí a zajištění zdroje otopu na vesnici, za každou cenu a v některých případech ostře proti ochraně přírodního dědictví země. To, že mnohde jde jen o záminku pro rozšiřování lesních majetků, dokládají odrostlé a nevyužívané výmladkové lesy, které lze potkat téměř na každém kroku. K vytěsnění pařezení došlo poměrně pozdě, a tak lesy na mnoha místech stále nesou dobře patrné stopy tohoto typu hospodaření. Pařeziny si místy stále udržují strukturní rozmanitost, která patrně umožňuje přežívání řady druhů vázaných na tyto lesy.

Postupující klimatická změna je na pomezí lesní a stepní zóny dobře patrná. V místech, kde ještě



Lokálně masové hynutí jasanu proniklo i do přísné rezervace Plaiul Fagului, což její správci považují za vážný problém. Naštěstí se jedná o lesy smíšené, tvořené vedle jasanu bukem, lípou srdčitou i plstnatou, dubem letním a zimním, javory, habrem a třešní, takže rychlé odumírání jasanů v nich povede ke vzniku zajímavých, biologicky cenných struktur, které lesní rezervaci spíše obohatí. Foto Jindřich Chlapek



Ocún *Colchicum arenarium* jako jedna z mála rostlin kvetoucích v pozdním létě ožívuje vyprahlé stepi. Foto Jindřich Chlapek

před dvaceti lety podle tvrzení místních tekly zarybněné potoky, jsou dnes i v lesích již v pozdním jaře často jen suchá koryta. Rybníky a nádrže jsou poloprázdné, zemědělská půda vyprahlá, mnohé mokřady vyschlé. Jediné prostředí, jemuž tento aridní způsob léta vyhovuje, jsou slániska, která se např. u vesnice Bugeac jižně od Kišiněva dochovala v excelentní podobě s mnohaarovými souvislými porosty slanorožců, solníček a dalších v ČR mnohdy vymizelých druhů. V moldavské červené knize z halofytních druhů přitom nenajdete jediný.

Aktivní ochrana a management nelesních stanovišť je pro moldavské orgány ochrany přírody dosud zcela na vedlejší koleji, a to bez ohledu na fakt, že tato stanoviště hostí řadu druhů vedenných v červené knize ohrožených druhů Moldavska (červená kniha se v roce 2015 po letech příprav dočkala úspěšného 3. vydání). Jedním z důvodů může být i skutečnost, že hlavní silou v péči o chráněná území je agentura Moldsilva, organizace spravující státní lesy, obdobně jako

u nás Lesy ČR, s. p., zodpovědná navíc za management nejvýznamnějších tzv. přísných rezervací. Na ministerstvu životního prostředí se ochraně přírody věnuje oddělení se třemi zaměstnanci, na ústředí agentury Moldsilva jde o jednoho pracovníka. Není tedy divu, že vymoženosti typu veřejně dostupné jednotné databáze chráněných území jsou zatím hudbou budoucnosti, nemluvě o pravidelném hodnocení stavu předmětů ochrany těchto území, z nichž mnohá navíc existují pouze na papíře. Až na několik málo výjimek žádné z chráněných území nemá plán péče. Teprve tváří v tvář moldavské ochrannářské realitě si našinec uvědomí propastný rozdíl mezi situací v této chudé zemi a vcelku propracovaným a místy snad až příliš pokročilým a sofistikovaným přístupem k ochraně přírody v ČR.

Systém chráněných území

Soustava chráněných území v Moldavsku zahrnuje 312 lokalit, které dohromady pokrývají pouze necelých 6 % rozlohy země, což je ve srovnání

s Českou republikou s necelými 17 % rozlohy státu a celkovým počtem 2625 ZCHÚ skutečně citelně málo. S ohledem na charakter a historii využívání krajiny asi není divu, že naprostá většina těchto území byla zřízena k ochraně lesa – plných 92 % chráněného území. Zákon rozlišuje dvanáct kategorií chráněných území – od geologických památek a chráněných nalezišť vzácných druhů po národní park či biosférickou rezervaci (viz Tab. 1). Ačkoli se dvěma posledně jmenovanými kategoriemi zákon počítá již od roku 1998, mnohaleté úsilí o jejich naplnění se podaří zcela završit až letos.

Horkou novinkou a úspěchem ochrany přírody v zemi je biosférická rezervace na dolním toku řeky Prut, jejíž zřizovací listina byla začátkem roku 2017 předložena ke schválení moldavskému parlamentu. Území těsně navazuje na biosférické rezervace chránící unikátní mokřadní ekosystém v deltě Dunaje v sousedním Rumunsku a na Ukrajině. Vzniká tak potenciál pro úzkou trilaterální spolupráci, která je pro zajištění funkční ochrany těchto vzájemně propojených a komunikujících ekosystémů klíčová.

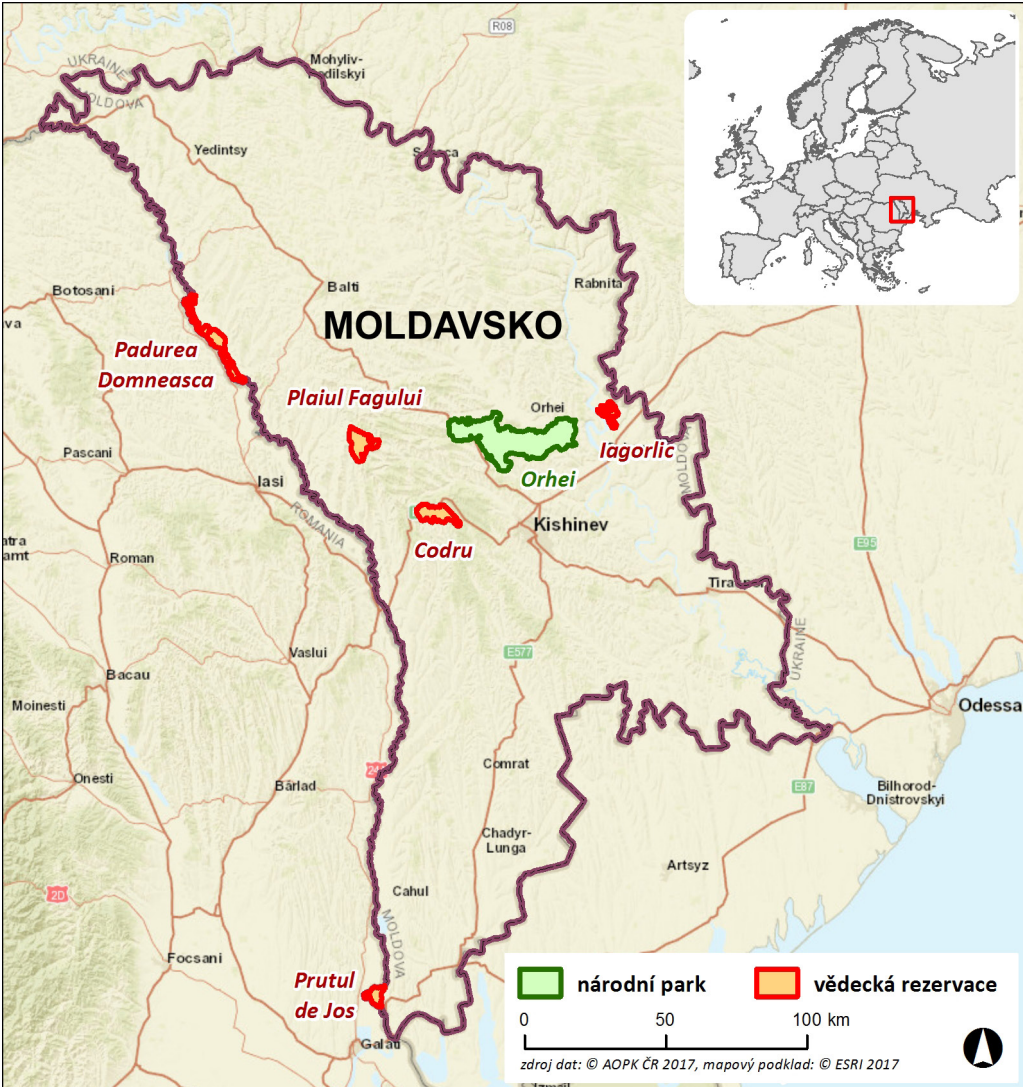
Dalším významným počinem ochrany přírody bylo vyhlášení prvního moldavského národního parku Orhei v roce 2013 na ploše 33 792 ha. Zahrnuje lesní komplex severně od Kišiněva, nedaleko stejnojmenného města, a zejména vápencový kaňon řeky Răut. Vyhlášení dlouho plánovaného národního parku bylo významně podpořeno aktivitami v rámci rozsáhlejšího projektu UNDP, podpořeného Světovou bankou. Cíleným úsilím se podařilo na stranu ochrany přírody získat zástupce místních samospráv, jejichž souhlas a podpora nakonec vyústily v právní ochranu území významného jak z přírodovědného, tak kulturního hlediska (součástí je areál kláštera Orhei Vecchi – do působivé scenerie zasazená lokalita světového dědictví UNESCO). Národní park však dosud nemá svou správu ani platný plán péče a právě v tom může spočívat největší riziko poškození bohaté vegetace vápencových skal, dosud našťástí přepásaných kozami, nicméně zvolna zarůstajících jasany, rujemi či pajasany. Pařeziny stárnou a rovněž ztrácejí na rozmanitosti, přičemž obyvatelé okolních vesnic jsou energeticky závislí právě a především na dřevě. Na druhou stranu těžba probíhá i v přírodě blízkých lesních porostech způsobem, který se na jejich stavu odráží spíše nepříznivě. V této modelové situaci se ukazuje, že ochrannářsky žádoucí a účinný management může být velice smysluplný i pro místní obyvatelstvo, což je pro správu parku velká příležitost, a i s ohledem na očekávání, která byla s vyhlášením

národního parku spojena, je na čase jej začít co nejdříve naplňovat.

Další důležitou kategorií chráněných území představují vědecké rezervace. Vyhlášeno jich je celkem pět, s rozlohou od 1691 ha (mokřady na dolním Prutu – Prutul de Jos) do 6032 ha (lužní lesy a mokřady v nivě severního Prutu – Padurea Domneasca). Pouze tato území mají svou vlastní správu – administrativní jednotku v rámci agentury Moldsilva a je tak alespoň nějaká naděje narazit v místě na někoho, kdo se vyzná v zoologii nebo kdo se zabývá profesionální stráží přírody. Tyto přísné rezervace (řazené do kategorie IUCN I) jsou snad jediným pozitivním dědictvím sovětské éry, kdy tradice zapovědníků vyústila v pokračování striktní ochrany těchto nejstarších chráněných území.

Ze zákona by však měla být alespoň jedna pětina rozlohy zmiňovaných přísných rezervací ponechána zcela samovolnému vývoji. V praxi je však toto ustanovení naplňováno pouze zčásti a je předmětem trvajících dohadů a sporů. Každá z vědeckých rezervací tak má jádrovou zónu, do níž se nezasahuje, a rozsáhlé území v jejím okolí, které je lesnický obhospodařováno. Poněkud hořkou pachutí pak má zjištění, že relativně dobře zajištěný chod vědeckých rezervací je umožněn jen díky ziskům, které pocházejí v naprosté většině z peněz získaných z těžby dřeva na jejich území.

Nejstarší chráněné území (vědecká rezervace Codrii) je ve svém jádrovém území na souvislé plo-



Mapa Moldavska Zpracoval Jan Vrba



Slánisko u obce Bugeac je místními tradičně využíváno, jak je zrovna potřeba – mozaikovitý management, sen mnoha českých správců rezervací, ve své přirozené podobě. Foto Jindřich Chlapek



Pro venkov jižního Moldavska jsou typická všudypřítomná domácí zvířata a snad přirozeně (?) se vyskytující hlošina úzkolistá. Foto Jindřich Chlapek



Některé z palčivých problémů moldavské krajiny – sucho a neuvážené výsadby nepůvodních dřevin, a to i na místech s cennou vegetací. Foto E. Knižátková

še úctyhodných 720 hektarů striktně bezzásahové již od roku 1971. A v lese je to znát. I přes viditelnou skutečnost, že lesní porosty v době vyhlášení jistě nebyly nikterak strukturované, 45 let bez intervencí (až na drobné krádeže dřeva na některých dostupnějších místech) se projevilo na postupném vzniku řady strukturních prvků přírodního lesa.

Podobně je tomu v rezervaci Plaiul Fagului, přestože se v ní nezasahuje teprve od roku 1992.

Biodiverzita

Co se druhové rozmanitosti Moldavska týče, řada druhů v zemi dosahuje přirozeného geografického limitu rozšíření. V ČR běžná papratka samičí patří kvůli tomu v Moldavsku mezi chráněné druhy, pstroček dvoulístý či olše šedá jsou kriticky ohrožené. Naopak našince zaujmou druhy jako například pivoňka *Paeonia peregrina*, *Gymnospermium odesanum* z čeledi dřšťálovité, ocúnovec *Bulbocodium versicolor* nebo smělek *Koeleria moldavica*.

Ze zoologického hlediska stojí nepochybně za pozornost mokřady na dolním Prutu, jezero Beleu, kde lze narazit na celou škálu zajímavých druhů, počínaje hnězdícími poláky malými, potápkami rudokrkými nebo potravu hledajícími hejny pelikánů bílých. Ptačí pozorovatelnost tu zatím sice budete hledat marně, ale to na významu dolního Prutu jako ornitologicky velmi cenné lokality nic nezmění. O silné populaci kočky divoké svědčí zachování klidu správců rezervace při našem náhodném setkání s tímto plachým tvorem. Přítomnost žabronožek ve vyjetých kolejkách lesních cest i ve vrcholových partiích zásahové části rezervace Plaiul Fagului dokládá vhodnou a citlivou péči o jejich metapopulaci silnými nákladními vozy sovětské provenience. O jejich výskytu v rezervaci se však

každoroční přehledy fauny a flóry publikované správou chráněného území nezmiňují, potenciál pro výzkum bezobratlých živočichů je v zemi stále velký.

Naopak skutečnost, že většina dutinových druhů ptáků včetně datla černého je silně nebo kriticky ohrožená, dokládá nepřítomnost starých porostů a doupiných stromů. I v rámci ekologických rekonstrukcí, kdy pařezemím vzniklé téměř čisté habrové porosty se v zásahových částech rezervací převádějí na porosty smíšené, se nenechávají jednotlivě či ve skupinách stromy na dožití. Význam mrtvého dřeva pro biodiverzitu lesního ekosystému je pro správce rezervace věc bohužel zcela neznámá.

Česká rozvojová podpora?

Tento příspěvek nemůže zachytit celou rozmanitost moldavské přírody a krajiny. Poznatky byly sbírány během dvou sotva týdenních cest podpořených Českou rozvojovou agenturou, s cílem zmapovat stav a potřeby zdejší ochrany přírody, uskutečnit seminář na téma plánování péče o přírodu a principy péče o lesy v chráněných územích a navrhnout možné okruhy české podpory zodpovědným moldavským institucím.

Moldavsko má svá specifika. Prosazení cílů ochrany přírody je v nejchudší zemi Evropy více než kde jinde zapotřebí spojit s myšlenkou trvale udržitelného využívání krajiny. Stále velmi dobře dochované tradiční zemědělské postupy a klimatické podmínky zajišťují v některých místech uchování biotopů na velice dobré úrovni. To se ovšem může snadno a rychle změnit s tím, jak se bude venkov a celá země dále vylidňovat. Podpora tradičního zemědělství a místní produkce (nabízené potraviny jsou mnohdy v biokvalitě

prostě proto, že na hnojiva či pesticidy nemají lidé peníze) spolu s místní vynikající kuchyní může být jednou z cest.

Právě na poli zajištění základních procesů v péči o chráněná území se díky bohatým českým zkušenostem s plánováním péče a sledováním stavu chráněných území a třeba také s ochranou, obnovou a údržbou druhově bohatých travních biotopů nabízí dobrý prostor pro spolupráci v rámci mezinárodní rozvojové pomoci. Zda na tuto misi naváže konkrétní projekt, se teprve ukáže. Pro Českou republiku představuje Moldavsko jednu z prioritních zemí rozvojové pomoci, přičemž podpora se dosud soustředila především do oblasti sociální péče a zemědělství.

Místo závěru

Moldavsko se nemůže pochlubit významnými kulturními památkami ani přírodními zajímavostmi, které by stály za samostatnou cestu do této země. Turismus v běžném slova smyslu se tedy patrně nestane zásadním zdrojem příjmů ani v jednotlivých regionech. Přesto vnímavý cestovatel, který má více času a je ochoten dostatečně zpomalit, může v této venkovské zemi zažít mnoho zajímavých okamžiků a nakonec najít i pár dobrých důvodů se sem vrátit. Třeba ústřední kišiněvské tržiště, velice živé srdce tohoto sedmisettisícového města, kde je možné sehnat vše, co je k životu zapotřebí, jen suvenýry pro zahraniční turisty nikoli. Ty zde totiž nepotkáte ani náhodou.

Projekt byl podpořen Českou rozvojovou agenturou v rámci programu Vysílání expertů.

Seznam literatury je uveden ve webové publikaci časopisu Ochrana přírody na www.casopis.ochranaprirody.cz